

CROATICA • Zagreb, XL (2016) 60

Pregledni znanstveni rad

UDK: 811.163.42'282

811.163.42'282:81'27

HRVATSKA DIJALEKTOLOŠKA ISTRAŽIVANJA – ŠČÊRA, DANÀS, JÛTRA

Martina Bašić

Zavod za lingvistička istraživanja
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
mkovacev@hazu.hr

Marija Malnar Jurišić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
mmalnar@ffzg.hr

Hrvatska je dijalektologija 20. st. opisana kao genetskolingvistička disciplina; temelj je takvoga dijalektološkoga istraživanja mjesni govor. Hrvatski su dijalektolozi, u težnji za sustavnim prikazom hrvatskih organskih idioma, vođeni razlikovnim jezičnim činjenicama, usmjeravali svoje opise na nevarijabilne dijelove jezičnoga sustava orijentirajući se tako na strukturalistički pristup opisa mjesnoga govora kao homogenoga sustava. Odgovore na teorijske izazove na koje nailazi hrvatska dijalektologija 21. stoljeća možemo potražiti u metodama koje nam pružaju kvantitativna ili varijacijska sociolingvistika. Ono što se u hrvatskoj dijalektologiji još u potpunosti ne iskorištava jesu i mogućnosti koje u istraživanju svih jezičnih razina, ali i pristupu postojećih istraživanja i razmjenu podataka, može pružiti digitalna tehnologija.

Ključne riječi: hrvatska dijalektologija, homogenost, varijabilnost, ispitanici, upitnici, moderna dijalektologija

1. UVOD

Hrvatska je dijalektologija 20. st. opisana kao genetskolingvistička disciplina (Brozović 2004: 2). U okviru strukturalističkoga poimanja lingvistike, temelj je takva dijalektološkoga istraživanja mjesni govor koji se opisuje kao “potpuna realizacija sistema na malom prostoru” (Moguš 1977: 3). Organski je idiom definiran kao govor jedne socijalno čvrste, etnički homogene, zatvorene i definirane zajednice, dakle govor konkretnoga sela ili skupine uže povezanih sela, zaselaka (Brozović 1970: 11). Svaki je mjesni govor pojedinoga naroda moguće smjestiti unutar pojedine skupine govora ili pojedinoga poddijalekta, a u skladu s tim unutar pojedinoga dijalekta i narječja.

Hrvatski dijalektolozi usporedno rabe dvije metode za opis jezičnih karakteristika hrvatskih organskih idioma. Prva je metoda, jezičnopovijesna, temeljena “na odnosu između dijakronije i sinkronije, u rasponu od statusa tih jezičnih segmenata u ishodišnomu praslavenskomu i starohrvatskomu jeziku do njihova statusa u suvremenim govorima” (Lukežić 1996: 157). Druga je razlikovna metoda temeljena na omjeravanju i odmjeravanju “jezičnih činjenica opisivanoga konkretnoga organskoga sustava s činjenicama jezičnoga sustava u cjelini ili drugoga, odnosno drugih jezičnih podsustava istoga jezika ili jezika najbližega genetskoga srodstva” (Lukežić 1996: 158).

Opis organskoga govora počiva na provedenome dijalektološkom terenskom istraživanju. Upravo on pretpostavlja početak svakoga opisa, ali ujedno uvjetuje i njegovu uspješnost i cjelovitost. Svaki dijalektolog iz toga razloga posebnu pozornost treba posvetiti načinu prikupljanja građe koju će potom obrađivati i opisivati. Nositelji kvalitetnog i vjerodostojnog usmenog, govornog materijala izvorni su govornici, idealni ispitanici kojima teži svaki dijalektolog željan cjelovitih i preciznih spoznaja o nekom govoru.

U ovome ćemo se radu osvrnuti na postupak odabira ispitanika i metoda opisa organskih idioma u dijalektološkim istraživanjima u prošleme stoljeću, opisati poteškoće (i razloge tih poteškoća) koje se javljaju pri današnjim dijalektološkim istraživanjima te pokušati odgovoriti na koji se način te poteškoće mogu prevladati uporabom suvremenih metoda bliskih znanstvenih disciplina i mogućnostima koje nam pruža suvremena tehnologija.

2. OSVRT NA DOSADAŠNJA DIJALEKTOLOŠKA ISTRAŽIVANJA

Vodeći se iskustvima vlastita rada na terenu, prvi su svojevrsne metodologije obrade dijalektne građe predstavili Stjepan Ivšić (1914) i Mate Hraste (1959/1960). Već su tada zamijetili da prikazujući govor svakako treba reći koji je sastav stanovništva koje njime govori te pokušati odrediti njegove granice. Isto tako istraživač treba paziti koliko su u govoru primjetni utjecaji drugih jezičnih sustava, a osobita pozornost treba se usmjeriti na pronalazak dobrih ispitanika. Svakako su zanimljive Hrastine precizne opaske o dobi “dobrih objekata za rad” (Hraste 1959/1960: 75). Prema njegovu su mišljenju idealni ispitanici djeca od 10 do 14 godina koja su već dovoljno komunikativna dok su za ispitivanje sintakse i leksika bolji oni najstariji, iznad 60 godina.¹ Osim toga Hraste je među prvima savjetovao da treba početi od svoga rodnog mjesta i opisa svoga govora,² a prilikom istraživanja nezaobilazno je sve bilježiti na licu mjesta.³

Navedene je upute, pri odlascima na svoja prva terenska istraživanja, slijedila većina hrvatskih dijalektologa, a važnost odabira dobrih ispitanika proizlazi iz teorijskih osnova hrvatske dijalektologije. Hrvatska se dijalektologija orijentirala na strukturalistički pristup opisu mjesnoga govora kao homogenoga sustava. Opisi su organskih idioma temeljeni na uopćavanju cjelokupnosti govornih značajki – idiolektima nekoliko pojedinaca. Pristup se istraživanju stoga uvijek temeljio na idealnome ispitaniku, idealnome predstavniku “čistoga” organskoga idioma. Pritom se smatralo kako će ispitanici starije životne dobi koji nisu (ili su vrlo kratko) izbivali iz istraživanoga područja, čiji su roditelji bili iz istraživanoga mjesta i koji su najčešće bili nižeg stupnja obrazovanja u svom govoru imati najbolje očuvane najstarije jezične značajke koje su važne u istraživanju jezičnopovijesnoga statusa

¹ “Da se može valjano i iscrpno ispitati leksičko blago, bilo bi potrebno biti u mjestu u svako doba godine i pri svakom seljačkom poslu...” (Hraste 1959/1960: 80).

² Pojam *paradoks promatrača* (eng. *observer's paradox*) odnosi se na izazove prikupljanja podataka o prirodnome, spontanome govoru, koji leže u činjenici da će sama prisutnost istraživača nagnati govornika da rabi formalni, nespontani govor. Eng. *Our goal is to observe the way people use language when they are not being observed* (Naš je cilj promatrati kako se ljudi služe jezikom dok ih se ne promatra) (Labov 1972: 101). Najlakši je način zaobilaženja navedenoga paradoksa da je ispitivač dio društvene i jezične zajednice koju promatra.

³ Hraste (1959/60: 80) naime vjeruje da je dobro i korisno služiti se magnetofonom, ali je ipak “pouzdanije dobro i osjetljivo uho ispitivačevo nego sprava”.

određenih jezičnih karakteristika.⁴ Zbog pretpostavke o jezičnoj izoliranosti i statičnosti ruralna su područja bila najčešći dijalektološki punktovi.

Tradicionalna su dijalektološka istraživanja temeljena na dobivanju odgovora na unaprijed pripremljena pitanja o određenoj jezičnoj karakteristici – dijalektološkim upitnicima. Materijal prikupljen terenskim istraživanjem obrađivao se tada na više razina. U hrvatskoj se dijalektologiji najčešće polazilo od opisivanja fonologije, o čemu svjedoči i najveći broj objavljenih radova upravo o vokalizmu, konsonantizmu i prozodiji, a leksička i frazeološka građa biva objavljivana u dijalekatnim rječnicima. Nešto manje obrađivana je morfologija, a iznimno sintaksa.

Nastojeći sustavno prikazati hrvatske organske idiome, dijalektolozi su težili opisu nevarijabilnih, konstantnih dijelova jezičnoga sustava jer se smatralo da se samo izdvojenim tipičnim predstavnicima može opisati sustav te struktura sustava. U prvome su se redu orijentirali na istraživanja i monografske opise pojedinih mjesnih govora kako bi se omogućila sinteza značajki svih jezičnih razina cjelokupnih hrvatskih narječja usporedo s razvojem tih značajki u odnosu na zajedničko jezično ishodište svih triju hrvatskih narječja. Sustavna su proučavanja svih jezičnih razina pojedinačnih mjesnih govora i skupina govora svih triju hrvatskih narječja s ciljem da se odredi njihov povijesno-teritorijalni kontinuitet još uvijek temeljni zadatci hrvatske dijalektologije te taj posao nije još ni približno pri kraju.

3. SUVREMENI DIJALEKTOLOŠKI IZAZOVI – ŠTO SE PROMIJENILO, ŠTO SE MIJENJA, ŠTO BI SE TREBALO PROMIJENITI

Razvidno je iz kratkog pregleda metoda istraživanja naših dijalektologa da su s jedne strane neki od navedenih postupaka dijalektoloških istraživanja još uvijek primjenjivi i korisni dok su s druge strane neka uputstva zastarjela i neostvariva.

Činjenica da se pouzdan opis govora temelji na odabiru dobrih ispitnika nije se promijenila ni danas, a ta će se zakonitost zasigurno očuvati i

⁴ Za opisane se izvorne govornike u sociolingvističkoj literaturi rabi akronim NORM, po engleskome opisu “non-mobile older rural males” (Chambers i Trudgill 2004²: 29).

u budućnosti. Ipak, utvrđene dijalektološke kriterije za odabir ispitanika danas više nije moguće u potpunosti zadovoljiti.⁵

Često osobe koje bismo mogli uvrstiti među starije ispitanike, oko 60 godina starosti, danas imaju završene osnovne i srednje škole te su svakodnevno putem medija izloženi drugim sustavima.⁶ Osim toga homogenost stanovništva koja se prije održavala i činjenicom da stanovništvo nije bilo mobilno te su udaljenosti od nekoliko kilometara među naseljima nekada činile važnu prepreku i onemogućavale kontakt među govornicima, danas je narušena dnevnim migracijama te udajama ili ženidbama sa stanovnicima okolnih mjesta i drugih krajeva Hrvatske i svijeta. Čini se tako da pronalazak pouzdanih i kvalitetnih informatora, onih koji čuvaju arhaične crte kojega govora, danas predstavlja mnogo teži zadatak nego prošlih godina i, naravno, uvjetuje preciznost opisa. Barem onih opisa na koje smo naviknuti u tradicionalnoj dijalektologiji.

U današnje se doba obilježeno migracijama, mobilnošću i urbanizacijom stanovništva sve teže pronalaze idealni ispitanici *čistih, autentičnih, arhaičnih, neiskvarenih* mjesnih govora. Ta se *iskvarenost* najčešće primjećuje na zamjeni jezičnih činjenica promatranoga idioma jezičnim činjenicama teritorijalno bliskoga organskoga idioma ili se jezične karakteristike mijenjaju pod utjecajem neorganskoga jezičnog sustava, standardnoga hrvatskog jezika. Također ne smije se zanemariti i mogućnost da promjena jezičnih karakteristika određenoga sustava može biti rezultat i samostalnoga razvoja promatranoga jezičnoga sustava.

Na supostojanje je dviju ili više varijanti neke jezične značajke (naglaska, fonema, morfema, leksema) naišao svaki dijalektolog na terenu u kontaktu s ispitanicima istraživanoga organskoga idioma. Jedno je od bitnih obilježja bilo kojega idioma njegova nestalnost i neprestana promjenjivost. Jezični razvoj pretpostavlja preobrazbe jednih jezičnih pojava u druge, a

⁵ Ispitanici bi trebale biti osobe rođene i odrasle u mjestu ispitivanja čiji bi roditelji, kao i najbliža rodbina, a po mogućnosti i bračni drug trebali biti iz istog mjesta, ne bi smjeli boraviti izvan mjesta ispitivanja duže od pola godine, trebali bi biti starije životne dobi, po zanimanju kućanice ili zemljoradnici, ne bi im trebalo biti naporno izražavati se mjesnim govorom, ne bi trebali biti suzdržani i bojažljivi prilikom ispitivanja, artikulacijske sposobnosti trebale bi im biti na razini pravilnoga izgovora te ne bi smjeli biti pod velikim utjecajem hrvatskoga jezičnoga standarda.

⁶ Taj je utjecaj drugih sustava osobito zamjetan na leksičkoj razini, pri čemu se na terenu često mogu zabilježiti leksemi karakteristični za primjerice književni jezik.

postojanje jezične promjene pretpostavlja različito, varijabilno jezično ponašanje koje je vidljivo u raznim stadijima jezika u odnosu na određene jezične karakteristike. Varijabilni su oblici za strukturalističku dijalektologiju bili nebitni i nepoželjni i morali su se zanemariti jer su dijalektolozi smatrali da svaka varijabilnost isključuje sustavnost.

Novi je pristup proučavanju jezičnih promjena i varijabilnosti u jeziku utemeljen 60-ih godina 20. stoljeća. Varijacijska se sociolingvistika bavi uspostavljanjem odnosa između jezičnih i društvenih varijacija kako bi stvorila jedinstvenu teoriju koja bi objasnila širenje i utvrđivanje jezične promjene u sustavu (Weinreich, Labov i Herzog 1968: 102), odnosno dala odgovor na pitanje zašto se promjene određenog strukturalnog obilježja dogode u određenom jeziku u određeno vrijeme, ali ne i u drugim jezicima koji posjeduju isto obilježje, ili u istom jeziku, ali u nekom drugom trenutku. Sociolingvisti smatraju kako homogenost određenoga sustava nije stvarna kvaliteta ispitivanih jezičnih pojava, već posljedica izabranih metoda.⁷ Za sociolingviste osnovna je odlika jezičnoga sustava varijantnost, a ne homogenost (Ivić 1975: 264). U opreci je to s pristupima proučavanja jezika kojima varijantnost i varijabilnost nisu ni od kakvoga značaja i smatraju kako ih nije potrebno znanstveno istraživati kako bi se spoznao sam jezični sustav.

Hrvatski dijalektolozi nemaju jednoznačno mišljenje o interesu i lingvističkome području djelovanja dijalektologije i sociolingvistike, pa njihovo ispreplitanje teorijskih okvira različito promatraju. Hrvatska se dijalektologija smatra ponajprije dijelom genetske, a potom i tipološke lingvistike, dok se od sociolingvistike strogo razdvaja. Ipak, mnogi su hrvatski dijalektolozi pozivali na potrebu proučavanja i trenutačnih, sinkronijskih varijacija, ili, kako su ih često nazivali, novijih jezičnih pojava, npr. Maček (članak iz 1929. godine, pretisak 2007), Barac-Grum i Zečević (1977), Finka (1979), Zečević (2000), Stolac i Holjevac (2003), Lončarić (2009)...

Iako je hrvatska dijalektologija pretežno “dijalektologija sela”, veliki su hrvatski gradovi također dobili svoje okvirne dijalektološke, ali i sociolingvističke opise, npr. zagrebački kajkavski (Magner 1966), splitski govor (Magner 1978, Jutronić 2010), “zagrebačka štokavština (...) s izrazitim oso-

⁷ *Linguists have forgotten, Mathesius argued, that the homogeneity of language is not an ‘actual quality of the examined phenomena’ but ‘a consequence of the employed method’* (Lingvisti su zaboravili, smatra Mathesius, kako homogenost određenoga sustava nije “stvarna kvaliteta proučavanog fenomena” već “posljedica primjenjivanih metoda”) (Weinreich, Labov i Herzog 1968: 2).

binama zagrebačke kajkavštine” (Šojat i sur. 1998: 5), jezični utjecaj Zagreba, Splita, Rijeke i Osijeka na svoju širu okolinu (Kapović 2004), najnovije jezične promjene u zagrebačkome govoru (Kapović 2006), riječki govor(i) (Lukežić 2008), akcentuacija govora Osijeka (Benić 2008)...

U najnovijim su dijalektološkim radovima mlađih hrvatskih dijalektologa dijalektologija i sociolingvistika uzete kao međusobno povezane discipline, a u istraživanju su kombinirane metode tih dviju disciplina, npr. Bašić 2012, Ćurković 2014.

Najznačajnije inovacije koje nam mogu pomoći pri uočavanju i registriranju sinkronijskih varijacija i u cjelovitome opisu koga govora svakako su suvremena oprema i digitalna tehnologija.

Snimanje materijala više nije opcija, već takva metoda unatrag tridesetak godina predstavlja obvezu. Današnji su diktafoni gotovo neprimjetni i daleko kvalitetniji u odnosu na zastarjelu opremu koja je znala težiti nekoliko kilograma. Tako je snimanje informatora sada mnogo lakši i jednostavniji zadatak, a mogućnosti obrade zvučnoga zapisa pomažu pri otklanjanju svih neželjenih zvukova i šumova koji onemogućuju kvalitetno slušanje.⁸ Naknadno je slušanje materijala sada postao glavni način obrade i verificiranja materijala. Pritom se nikako ne umanjuje važnost slušanja na terenu o kojem je govorio Hraste, ali se, osim provjere zapisa, otvara i mogućnost uočavanja novih podataka naknadnim preslušavanjem materijala.⁹ Nerijetko nam upravo taj korak otkriva moguća *slaba* mjesta provedenoga terenskoga rada kao ona koja treba naknadno i dodatno provjeriti kod drugih ispitanika ili pak ukazuje na naznake nekih posebnosti koje bismo, ne očekujući ih, mogli olako propustiti. Isto tako iako je slušačev/zapisivačev sluh važan element istraživanja, u novije se doba često odlučujemo za računalnu pomoć pri utvrđivanju točnih granica između *nauho* sličnih ostvarenja. Subjektivna nas percepcija može zbuniti ili navesti na pogrešan zaključak, a računalni nam programi za obradu zvuka daju objektivnu sliku izgovorenoga. Snimanjem se osim toga može pohraniti i veći broj podataka jer

⁸ Napredak u računalnoj tehnologiji omogućio je svima da samostalno provode kompleksne fonetičke analize što je prije nekoliko desetljeća bilo ograničeno samo na specijalističke laboratorije.

⁹ “Snimanje razgovora na diktafon ima nekoliko prednosti u odnosu na klasično zapisivanje na papir: prva je mogućnost naknadne provjere jezične datosti izrečene u trenutku razgovora, druga je rečenični kontekst izgovorene riječi ili sintagme, kojih fonetska realizacija može ovisiti upravo o rečeničnom kontekstu, i mogućnost da se u kraćem vremenu ispita veći broj potrebnih jezičnih podataka” (Jozić 2007: 158).

prikupljanje nije ograničeno brzinom zapisivanja ispitivača, a tako se bilježi i veći odlomak govorenoga teksta, najčešće usputne spontane digresije ispitanika, koje u velikoj mjeri doprinose proučavanju svih jezičnih razina.

Cilj je svakog dijalektologa opis prirodnoga, spontanoga govora i svladavanje problema paradoksa promatrača, da naši ispitanici govore s nama kao da smo dio njihove društvene i jezične zajednice. U mnogim je dijalektološkim istraživanjima to i postignuto jer su hrvatski dijalektolozi jedan od svojih prvih terenskih istraživanja obavili u rodnome mjestu ili kraju. I koliko god bio iscrpan njihov opis govora, ostaje činjenica da je svaki zvučni zapis apstrahiran pretvaranjem u pisani ogled govora,¹⁰ a u pisanome obliku ostaju nezabilježene govorne karakteristike, npr. način govora, tempo, izrazitost artikulacije, precizna fizionomija naglasaka.

Razvidno je stoga da bi dostupnost zvučnih zapisa, koja ne ovisi o dobroj volji istraživača, već se smatra obvezom pri predstavljanju rezultata, dala potpuniji i precizniji uvid u stvarno stanje na terenu.¹¹ To primjerice može biti omogućeno bazom dijalektoloških podataka kao što je već praksa u svjetskoj dijalektologiji u obliku digitalnih dijalektoloških korpusa, digitalnih arhiva dijalektoloških snimaka s transkripcijama i interaktivnih baza dijalektoloških podataka.¹² Interaktivna i pretraživa baza hrvatskih dijalektoloških podataka omogućila bi jezične analize na svim jezičnim razinama.¹³

¹⁰ “Fonetska transkripcija, i kada je najsavršenija, uvijek je na bar dva načina ograničenih mogućnosti. S jedne strane, nije moguće izbjeći kompromisima (makar i nesvjesnima) s fonološkom interpretacijom fizičke akustičke (i artikulacione) stvarnosti, što dovodi do nejednakosti u stupnju primijenjenoga razlikovanja na raznim sektorima općega inventara, a s druge strane, ljudski faktori onemogućuju identičnu primjenu u svim idiomima kojima je neka transkripcija namijenjena. Zato smo prisiljeni svaku transkripciju shvaćati kao opću konvenciju i izgrađivati pojedinačne konvencije za njezinu primjenu” (Brozović 1963: 20).

¹¹ Ipak, William Labov, osnivač moderne varijacijske sociolingvistike, protivi se razmjeni podataka zbog osobnih veza koje se stvaraju na terenu između istraživača i ispitanika te povjerenja koje se među njima razvije za vrijeme istraživanja. Etička se pitanja iz istraživačkoga rada s ispitanicima mogu prevladati potpisanim izjavama ispitanika i dobivanjem pristanka na sudjelovanje u istraživanju te na objavljivanje transkripcija i snimaka istraživanja.

¹² Primjerice SLRL – The SocioLinguistics Research Lab <http://web.uvic.ca/~adarcy/SLRL.htm>, SLAAP – The Sociolinguistic Archive and Analysis Project <http://ncslaap.lib.ncsu.edu/>, OSCAAR – The Online Speech/Corpora Archive and Analysis Resource <https://oscaar.ci.northwestern.edu/index.html...> U Hrvatskoj se izrađuje interaktivna karta na kojoj se mogu preslušati snimke pojedinih rečenica u različitim hrvatskim dijalektima, dostupna na <http://hrvatski-zvucni-atlas.com>.

¹³ Hrvatskoj dijalektologiji najzanimljivija baza bila bi Bulgarian Dialectology as Living Tradition <http://bulgariandialectology.org/> na koju se jednoga dana možemo ugledati.

Prilikom prikupljanja materijala dijalektolozi danas najčešće polaze od usmjerenog ispitivanja pomoću dijalektoloških upitnika, a snimka spontanoga govora služi kao ogled. Ipak, tražeći odgovor na konkretno pitanje, ponekad možemo dobiti različite podatke jer se neke karakteristike mogu razlikovati od onih potvrđenih u spontanome razgovoru. To nas dovodi do zaključka da ispitanici potaknuti na razmišljanje, to jest verificiranje vlastitoga materijala, mogu ponuditi odgovor/oblik koji inače u svom govoru ne koriste. Moguće rješenje ovoga problema leži u obrnutom rasporedu istraživanja. Tako bismo na terenu najprije mogli snimati što više isječaka spontanih razgovora, a tek u drugom dijelu ispitati one elemente koji nisu potvrđeni u prikupljenome materijalu.

Bez obzira na redoslijed kojim se prikupljaju, svi se podaci iz slobodnoga govora i snimki odgovora na upitnike trebaju kombinirati, a pritom je poželjno imati što više ispitanika i provesti što dulje vrijeme na terenu.

4. ZAKLJUČAK

Na terenu tradicionalne dijalektologije očigledna je potreba da se iskorači, kako je i navedeno u pozivu na skup *Zabravljeni počeci* “u suvremenošću zadane teme i da se istraživanja otvore korisnim suvremenim metodama temeljnih struka”.

Treba se podsjetiti da je cilj lingvističkih, a time i dijalektoloških istraživanja utvrditi kakav govor uistinu jest, opisati ga u cijelosti i zabilježiti opažanja o njemu (Kapović 2011: 12). Dijalektolozi ni u kojem slučaju ne bi smjeli dopustiti da u dijalektologiju uđe norma prema kojoj bi se odstupanja utvrđivala, primjećivala ili sankcionirala.

Budući rad hrvatskih dijalektologa mora biti dobro osmišljen kako bi se istražilo neobrađeno, kako bi se ustanovile promjene do kojih u govorima dolazi i kako bi se ostvarila cjelovita sinteza hrvatskih govora. Već sutra, odlaskom na neistražene kajkavske, čakavske i štokavske punktove, ali i na one koji se ponovno posjećuju, inovativnim se pristupom može omogućiti zapis svih izgovorenih varijanata na svim jezičnim razinama, na što su posljednjih sedamdesetak godina upozoravali hrvatski dijalektolozi. Potrebno je stoga zapisivati sve pojavnosti na koje nailazimo, pa tako i one nove, organski neizvorne jedinice. Pokazatelji su to mogućeg razvoja konkretnoga idioma i indikatori koji upućuju na njegove najpromjenjivije dijelove. Razlog je to i za korigiranje ideje o kriterijima idealnoga ispitanika, za

koje smo već utvrdili da se više ne mogu u potpunosti zadovoljiti. Želimo li uistinu opisati stvarno stanje nekoga govora, u njegovo je istraživanje potrebno uključiti i više generacija ispitanika. Očekujemo tako da nas najstariji informatori upoznaju s najstarijim, arhaičnim elementima sustava, možda i onima koji danas više nisu živi u govorima mlađih govornika. Mlađi će nam pak ispitanici približiti onaj živi, trenutačno postojeći i, zapravo, potpuno realan sustav. Tek uključivanjem svih varijacija u opis, on će postati vjerodostojan i realan, a na temelju takvoga korpusa moći će se predvidjeti i budućnost konkretnoga organskoga govora.

Tradicionalnu dijalektologiju i varijacijsku sociolingvistiku možemo gledati kao dva pravca jedinstvene i koherentne jezične discipline: moderne dijalektologije (Chambers i Trudgill 2004²). Kombiniranjem njihovih metoda možemo prevladati nedostatke¹⁴ koje uočavamo u samostalnim disciplinama, a poklapanje rezultata dobivenih uporabom različitih tehnika zasigurno osigurava veću vjerodostojnost istraživačkih zaključaka.

¹⁴ Tradicionalnoj se dijalektologiji može zamjeriti što je pri istraživanju i opisivanju idioma zainteresirana za vrlo mali udio starije populacije pretežno u ruralnim područjima. Ispitivanje pomoću dugih dijalektoloških upitnika rezultira izoliranim odgovorima te se na temelju odgovora jednoga ili dvoje ispitanika opisuje idealistički jezični sustav, a varijabilnost se jezičnih jedinica zanemaruje. U varijacijskoj sociolingvistici svi pojedinci istraživanoga područja imaju jednake šanse biti izabrani kao reprezentativni, ali broj ispitanika mora što vjernije predstavljati sastav populacije koja se istražuje, što je često vrlo velik broj. Najčešće se izabrane jezične karakteristike iz snimaka spontanoga, neformalnoga govora i kvantitativno analiziraju. Ipak, pri kvantitativnoj analizi treba biti svjestan sljedećih nedostataka: neke jezične karakteristike nisu frekventne, neke će pak ovisno o uporabi kod ispitanika biti visoko frekventne dok ih drugi ispitanik neće upotrijebiti ni u jednome slučaju, u snimkama je neusmjerenoga ispitivanja nemoguće pretpostaviti hoće li se određena varijabla pojaviti u govoru ispitanika ili neće. Statistički pristup podatcima omogućava laku provjerljivost podataka, ali zahtijeva i formalno poznavanje glavnih statističkih postupaka i oprez prilikom interpretacije dobivenih rezultata.

LITERATURA

- Barac-Grum, Vida i Vesna Zečević. 1977. Problematika dijalekatskog miješanja. "Rasprave Instituta za jezik", 3: 33–36.
- Bašić, Martina. 2012. *Kvantitativna sociolingvistička analiza crikveničkoga govora* (doktorska disertacija u rukopisu). Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Benić, Mislav. 2007. Osnovni podaci o osječkoj akcentuaciji. "Filologija", 48: 1–28.
- Brozović, Dalibor. 1963. O fonetskoj transkripciji u srpskohrvatskom dijalektološkom atlasu. "Zbornik za filologiju i lingvistiku", 6: 93–116.
- Brozović, Dalibor. 1970. *Standardni jezik: teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor. 2004. O dijalektologiji kao jezikoslovnoj disciplini. "Suvremena lingvistika", 57–58/1–2: 1–12.
- Chambers, Jack K. i Peter Trudgill. 2004². *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ćurković, Dijana. 2014. *Govor Bitelića* (doktorska disertacija u rukopisu). Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Finka, Božidar. 1979. O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju. "Filologija", 9: 145–148.
- Hraste, Mate. 1959./1960. Metodologija ispitivanja naših dijalekata. "Jezik", 8/3–4: 71–81.
- Ivić, Milka. 1975. *Pravci u lingvistici*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ivšić, Stjepan. 1914. Nacrt za istraživanje hrvatskih i srpskih narječja. *Kovčežić za hrvatska i srpska narječja*, knjiga I. Zagreb: JAZU.
- Jozić, Željko. 2007. O metodologiji terenskoga istraživanja. "Šokačka rič", 4: 155–161.
- Jutronić, Dunja. 2010. *Splitski jezik od vapura do trajekta: po čemu će nas pripoznavat*. Split: Naklada Bošković
- Kapović, Mate. 2004. Jezični utjecaj velikih gradova. "Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje", 30: 97–105.
- Kapović, Mate. 2006. Najnovije jezične promjene u zagrebačkom govoru. "Kolo", 4/6: 55–69.
- Kapović, Mate. 2011. *Čiji je jezik?* Zagreb: Algoritam.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic patterns*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lončarić, Mijo. 2009. Govor Koprivnice i Podravine nekad i danas. "Podravina" 15.
- Lukežić, Iva. 1996. *Trsatsko-bakarska i crikvenička čakavština*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Lukežić, Iva. 2008. Današnji riječki govor(i). *Zbornik Riječki filološki dani 7*. Ur. I. Srdoč-Konestra, S. Vranić. Rijeka: Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci: 443–452.
- Magner, Thomas. 1978. Diglossia in Split. *Sociolinguistic problems in Czechoslovakia, Hungary, Romania and Yugoslavia*. Ur. T. F. Magner, W. Schmalsteig. Columbus: Slavica Publishers, Inc: 400–436.
- Magner, Thomas F. 1966. *A Zagreb Kajkavian Dialect*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University.

- Małecki, Mieczysław. 2007. *Čakavske studije*. Rijeka: Maveda.
- Moguš, Milan. 1977. *Čakavsko narječje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stolac, Diana i Sanja Holjevac. 2003. Metodologija istraživanja dijalektalne sintakse. "Hrvatski dijalektološki zbornik", 12: 137–149.
- Šojat, Antun i sur. 1998. *Zagrebački kaj, govor grada i prigradskih naselja*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Weinreich, Uriel, William Labov i Marvin Herzog. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. *Directions for historical linguistics: A Symposium*. Ur. W. Lehmann, Y. Malkiel. Austin: University of Texas Press: 97–195.
- Zečević, Vesna. 2000. *Hrvatski dijalekti u kontaktu*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

MREŽNI IZVORI

<http://web.uvic.ca/čadarcy/SLRL.htm>
<http://ncslaap.lib.ncsu.edu/>
<https://oscaar.ci.northwestern.edu/index.html>
<http://hrvatski-zvucni-atlas.com>
<http://bulgariandialectology.org/>

SUMMARY

CROATIAN DIALECTOLOGICAL RESEARCH – *SCĚRA*, *DANÀS*, *JÛTRA*

Croatian dialectology of the 20th century is defined as a discipline of genetic linguistics. The basis for this kind of research is organic idiom, a complete implementation of a linguistic system in a small space. In the pursuit of a systematic presentation of Croatian organic idioms the Croatian dialectologists focused on unvariable linguistic parts of system and on the structuralist approach to the description of the local idiom as a homogeneous system. The answers to the theoretical challenges encountered in Croatian dialectology of the 21st century can be found in the methods provided by quantitative or variational sociolinguistics. Also, Croatian dialectology does not fully exploit the opportunities offered by digital technology.

Key words: Croatian dialectology, homogeneity, variability, informants, questionnaires, modern dialectology